

Filozofski vestnik

fv

3

2021

Filozofski vestnik

NIETZSCHE IN VEČNO VRAČANJE
DESCARTES IN NEWTON
PERVERZIJA IN OBLAST

Založba ZRC

ISSN 0353 4510
Letnik/Volume XLII
Številka/Number 3
Ljubljana 2021

Filozofski vestnik

ISSN 0353-4510

Programska zasnova

Filozofski vestnik (ISSN 0353-4510) je glasilo Filozofskega inštituta Znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Filozofski vestnik je znanstveni časopis za filozofijo z interdisciplinarno in mednarodno usmeritvijo in je forum za diskusijo o širokem spektru vprašanj s področja sodobne filozofije, etike, estetike, politične, pravne filozofije, filozofije jezika, filozofije zgodovine in zgodovine politične misli, epistemologije in filozofije znanosti, zgodovine filozofije in teoretske psihoanalize. Odprt je za različne filozofske usmeritve, stile in šole ter spodbuja teoretski dialog med njimi.

Letno izidejo tri številke. Druga številka je posvečena temi, ki jo določi uredniški odbor. Prispevki so objavljeni v angleškem, francoskem in nemškem jeziku s povzetki v angleškem in slovenskem jeziku.

Filozofski vestnik je vključen v: Arts & Humanities Citation Index, Current Contents / Arts & Humanities, EBSCO, IBZ (Internationale Bibliographie der Zeitschriften), The Philosopher's Index, Répertoire bibliographique de philosophie, Scopus in Sociological Abstracts.

Izid revije je finančno podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Filozofski vestnik je ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Aims and Scope

Filozofski vestnik (ISSN 0353-4510) is edited and published by the Institute of Philosophy of the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. Filozofski vestnik is a philosophy journal with an interdisciplinary character. It provides a forum for discussion on a wide range of issues in contemporary political philosophy, history of philosophy, history of political thought, philosophy of law, social philosophy, epistemology, philosophy of science, cultural critique, ethics, and aesthetics. The journal is open to different philosophical orientations, styles and schools, and welcomes theoretical dialogue among them.

Three issues of the journal are published annually. The second issue is a special issue that brings together articles by experts on a topic chosen by the Editorial Board. Articles are published in English, French, or German, with abstracts in Slovenian and English.

Filozofski vestnik is indexed/abstracted in the Arts & Humanities Citation Index; Current Contents / Arts & Humanities; EBSCO; IBZ (Internationale Bibliographie der Zeitschriften); The Philosopher's Index; Répertoire bibliographique de philosophie; Scopus; and Sociological Abstracts.

Filozofski vestnik is published with the support of the Slovenian Research Agency. Filozofski vestnik was founded by the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

Filozofski vestnik

ISSN 0353-4510

Uredniški odbor | *Editorial Board*

Matej Ažman, Rok Benčin, Aleš Bunta, Marina Gržinič Mauhler,
Boštjan Nedoh, Peter Klepec, Rado Riha, Jelica Šumič Riha, Tadej Troha,
Matjaž Vesel, Alenka Zupančič Žerdin

Mednarodni uredniški svet | *International Advisory Board*

Alain Badiou (Pariz/Paris), Paul Crowther (Galway), Manfred Frank (Tübingen),
Axel Honneth (Frankfurt), Martin Jay (Berkeley), John Keane (Sydney),
Steven Lukes (New York), Chantal Mouffe (London), Herta Nagl-Docekal
(Dunaj/Vienna), Aletta J. Norval (Essex), Oliver Marchart (Dunaj/Vienna),
J. G. A. Pocock (Baltimore), Wolfgang Welsch (Jena)

Glavni urednik | *Managing Editor*

Jelica Šumič Riha

Odgovorni urednik | *Editor-in-Chief*

Peter Klepec

Tajnik | *Secretary*

Matej Ažman

Jezikovni pregled angleških tekstov | *English Translation Editor*

Dean DeVos

Naslov uredništva

Filozofski vestnik
p. p. 306, 1001 Ljubljana
Tel.: (01) 470 64 70

Editorial Office Address

Filozofski vestnik
P.O. Box 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenia
Phone: +386 (1) 470 64 70

fi@zrc-sazu.si | <https://ojs.zrc-sazu.si/filozofski-vestnik/>

Korespondenco, rokopise in recenzentske izvode pošiljajte na naslov uredništva.
*Editorial correspondence, enquiries and books for review should be sent to the
Editorial Office.*

Revija izhaja trikrat letno. | *The journal is published three times annually.*

Letna naročnina: 21 €. Letna naročnina za študente in dijake: 12,50 €.

Cena posamezne številke: 10 €. | *Annual subscription: €21 for individuals, €40
for institutions. Single issues: €10 for individuals, €20 for institutions. Back issues
are available.*

Naročila sprejema

Založba ZRC
p. p. 306, 1001 Ljubljana
Tel.: (01) 470 64 65
E-pošta: narocanje@zrc-sazu.si

Orders should be sent to

Založba ZRC
P.O. Box 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenia
Phone: +386 (1) 470 64 65
E-mail: narocanje@zrc-sazu.si

© 2021 Authors and ZRC SAZU
CC BY-NC-ND 4.0.

Oblikovanje | *Design:* Pekinpah
Tisk | *Printed by:* Cicero Begunje
Naklada | *Print run:* 380

Tadej Troha*

Konec pandemije in sadizem normalizacije¹

Ob očitnih signalih, da se v najbolj neposrednem smislu nikoli ne bo končala in bo virus, kot gre priljubljena fraza, »ostal z nami«, se trditev, s katero začenjamo, trditev namreč, da je pandemija covid-19 *bistveno končna kriza*, bržkone zdi neumestna. Pa vendar, skušnjava, da v domnevni zvestobi realnemu izkustvu, ki nas je priučilo neskončne adaptacije, adaptiramo tudi pojem te po svojem bistvu brezprecedenčne in strogo singularne pandemične krize, je napačna, kolikor se ji naposled izmakne realno samega izkustva. Ko trdimo, da je pandemija covid-19 *bistveno končna kriza*, nikakor ne gre za golo vztrajanje, da se bo nekoč, pa čeprav se trenutno tako ne zdi, vendarle končala. Prav tako ne gre za pou-darek, da ima pandemija v abstrakciji pač končno strukturo – v nasprotju z razvito obliko podnebne krize, pri kateri je konec kot točka, na kateri kriza docela izgine, misljiv le kot konec civilizacije, za katero podnebna kriza sploh je kriza. Še več, ne gre niti zgolj za to, da je pandemija covid-19 kriza z nujno zamisljivim, potencialno udejanjenim in posledično nikoli odmiseljivim koncem, da je torej ideja konca njen inherentni idejni produkt. Teza, da je pandemija *bistveno končna kriza*, pomeni, da je tudi ideja konca del objektivne dinamike pandemije: zanjo je strogo konstitutivna, v njej je materialno prisotna in določa njen celoten potek – in sicer od čistega začetka.

Za ponazoritev intenzivnosti te teze je tu spet smiselna primerjava s podnebno krizo, pa tudi vsemi preostalimi kriznimi procesi v zemeljskem sistemu.² Vsem tem kriznim procesom je skupno, da so bili zaznani v že razviti fazi, da jih je do določene točke poganjalo nereflektirano »nevtralno« delovanje sistema in se je reflektirano (ne)reševanje v njihovo dinamiko vpisalo šele naknadno (nihče,

249

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0014 »Pogoji in problemi sodobne filozofije«, projekta J6-2589 »Struktura in genealogija perversije v sodobni filozofiji, politiki in umetnosti« in projekta J6-9392 »Problem objektivnosti in fikcije v sodobni filozofiji«, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² Cf. Johan Rockström et al., »A safe operating space for humanity«, *Nature*, 461 (2009), str. 472–475.

* ZRC SAZU, Filozofski inštitut, Ljubljana

denimo, ni pomislil, in dejansko tudi ni mogel pomisliti, da bi banalna uporaba hladilnikov ter potisnih sprejev lahko tako bistveno vplivala na koncentracijo stratosferskega ozona, da smo se le za las izognili totalni katastrofi – pri čemer je odziv na to spoznanje še vedno edini uspešen primer adekvatnega soočenja s tovrstno krizo).³ Nasprotno pa je bila pandemija covid-19 zaznana praktično v prvem hipu – in četudi vštejemo nekaj tistih kratkih tednov (ko gre za Kitajsko) ali nekaj tistih kratkih mesecev (ko gre za preostanek sveta), v katerih je bilo še prisotno zanikanje resnosti grožnje, je bilo zanikanje vendarle že od začetka *reflektirano zanikanje*: pandemije, preden je dejansko postala pandemija, nismo ignorirali zato, ker zanjo ne bi vedeli ali ker bi se, dokler je še bila lokalna, lahko opirali na prepričljive znanstvene argumente, da se ne bo razvila v globalen problem, temveč ob pomoči tihega, a zato nič manj polnega angažmaja sistemskega verovanja v odpornost normalnosti, ki je historično redkost (globalnih) pandemij, vključno z nerealiziranimi pandemijama SARS in MERS, preobrnilo v psevdovednost o minimalni verjetnosti pandemizacije tudi v konkretnem primeru. V privatni sferi je to sistemsko verovanje lahko obstajalo kot tiho in neizrečeno, morda kot vzajemna samotolažba – a ko je stopilo v javnost, je prevzelo bolj barvite konkretne oblike: od premestitve grozeče pandemije virusa na družboslovne metafore o že obstoječem in zato nevarnejšem virusu strahu in virusu rasizma do spekulacij o »resničnem«, torej laboratorijskem izvoru virusa, ki so s prestavitvijo problema v narativ globalnega političnega spopada služile njegovi udomačitvi; boljše hibridna vojna, vodena iz štaba, kot kontingenten izbruh, kateri je hibridna (ne)entiteta.

250

Zanikanje je, skratka, seveda pripomoglo k temu, da je pandemija tokrat dejansko postala pandemija – pri čemer je bila ob upoštevanju inercije normalnega delovanja globalnega sistema njegovalna vloga dejansko minimalna; prej kot aktivni razlog za hitro globalno širitev virusa je služil kot pasivna racionalizacija »objektivne« nemožnosti, da bi se sistem zaustavil pravočasno. A kar je za nas tu bistveno: v trenutku, ko je pandemija postala konsenzualno otipljiva – kar je sovpadlo z njenim formalnim razglasom 11. marca 2020 –, so se države in posamezniki vanjo nemudoma subjektivno vključili in jo pripoznali kot problem, s katerim je treba čim hitreje opraviti, *kot problem, ki se mora končati tako hitro, kolikor je mogoče*. A tu se stvari zapletejo. Če smo zgoraj trdili, da je ideja konca

³ Cf. Ian Angus, *Facing the Anthropocene*, New York, Monthly Review Press, 2016, str. 78–88.

za to pandemijo strogo konstitutivna, pa je pri tem ključno, da je bila ideja konca že v izhodišču formirana skozi protislovje dveh različic.

V prvi različici, ki so jo praktično nemudoma privzele kitajske oblasti, z nekaj nujnega oklevanja pa v svojem praktičnem odzivu tudi skoraj vse evropske in mnoge druge države, je bila ideja konca pandemije (ali množstva epidemij) postavljena kot nujni odgovor na njeno polno afirmacijo. Pandemija je bila v tej shemi razumljena kot vdor, ki ga je nujno eliminirati, kot vdor, ki se mora prav kot vdor nujno končati. Njen konec, rečeno drugače, naj bi bil dosežen z neposredno blokado virusa kot novega elementa, ki je vdrl v sistem. Prav zaradi predpostavljene načelne popolne dovzetnosti sistema za vdor tujega elementa, prav zaradi predpostavke, da v sistemu, kolikor se ohranja v svojem normalnem stanju, ni nikakršne odpornosti na ta vdor, prav zaradi predpostavke, da sistem v svoji notranjosti nima nikakršnega instrumenta adaptacije, s katerim bi bilo vdor, ko se zgodi, še mogoče zaustaviti, je bilo med njim in elementom vdora nujno postaviti čim bolj neprepustno bariero. V tej konstelaciji je bila nujnost konca časovno določena kot zahteva po takojšnosti. Zahteva, da se mora pandemija končati tako hitro, kolikor je mogoče, je bila, skratka, mišljena dobesedno: v logičnem smislu se mora pandemija končati takoj v naslednjem hipu.

Medtem ko je bila prva različica osnovana na preskoku v polno afirmacijo, pa je drugo različico, ki se je februarja in marca 2020 najbolj neposredno utelesila v britanskem poskusu alternativne strategije čredne imunosti, mogoče razumeti kot mutacijo spontane negacije iz predfaze pandemije. Tudi v tej idejni konstelaciji je bila pandemija sicer pripoznana kot dejanska – a v nasprotju s prvo različico je bila ideja konca zastavljena kot nevtralizacija virusa na točki njegove recepcije. Dokler je bila strategija še abstraktna, je bila za njene pripadnike videti racionalna in izvedljiva: če bomo v družbeno telo prek karseda redkega filtra vnesli doslej nepoznani virus, se bo družbeno telo nanj sčasoma adaptiralo in vdor, ki se ne more več od-goditi, nevtraliziralo na ravni učinkov. Pandemijo je, so verjeli, neposredno mogoče končati le na ravni posameznika, konec se lahko neposredno udejani le z okužbo – in ko bomo dosegli kritično število koncev, kritično število prekuženih posameznikov, kritično število partikularnih absolutnih imunosti, ki bodo prekinjale verige okužb, bomo virusu sčasoma odvzeli sistem, v katerega je sploh lahko vdrl. Kdaj natanko se bo pandemija v standardnem smislu končala na ravni družbenega telesa, ne vemo in je dejansko irelevantno; ključno je, da pandemije z nemogočim izsiljevanjem konca na

napačni točki – na točki vdora, s postavljanjem bariere na zunanji meji sistema – ne preobrazimo v neskončno tvorbo. Naloga je, nasprotno, prav v sprejetju dejstva, da se je pandemija nepovratno začela in se v bistvenem smislu prav s tem začetkom tudi že končala. Po prepričanju zagovornikov te linije jo moramo afirmirati kot pandemijo nekega bolj ali manj nevarnega virusa (ne prvo in ne zadnjo), a negirati jo moramo kot vdor, ki bi ga percipirali kot objektivno grožnjo normalnemu delovanju družbenega sistema. Virusu se moramo v določeni meri prepustiti, v določeni meri se moramo izpostaviti okužbi – kajti le s praktično demonstracijo naše pripravljenosti, da tuji objekt postavimo v interakcijo z imunskim sistemom, z našo lastno objektno in brezosebno razsežnostjo, bomo v procesu pandemije lahko obdržali nadzor nad normalnostjo in mirno dočakali realizacijo predeterminiranega konca. Določene partikularne žrtve bodo sicer potrebne, a družbeno telo se bo na ta način zavarovalo pred bolj temeljno grožnjo – da bi namreč vztrajanje na pretirano poenostavljenem pojmu normalnosti, ki v predstavo normalnosti noče vključiti tudi naše zmožnosti inkorporacije vdora novega elementa in posledično terja preventivno denormalizacijo (izredno stanje, zapiranje meja in družbe), sprožilo kompleksno krizo, ki se več ne bo znala končati.

Da bi se ta idejna zastavitev realizirala v svoji neposredni obliki, je bilo, jasno, nemogoče: ob prvih materializacijah posledic, ob prvih oprijemljivih signalih, da so papirnate predpostavke o relativno nizkem tveganju za resno obolenje in smrt v realnosti videti povsem drugače kot v fantaziji, ki se fokusira na abstraktno družbeno telo, je bila strategija prostega prekuževanja hitro opuščena. O tem, kako kljub temu nikoli ni povsem izginila in je mutirala v bolj sofisticirane oblike – bodisi operativno, kot »švedski model«, bodisi prek neskončnega prevpraševanja sorazmernosti ukrepov, ki so na Zahodu bolj v praksi kot v teoriji sledili strategiji eliminacije –, smo pisali že na nekem drugem mestu;⁴ a dejansko se je lahko v vseh izrazito protislovnih dimenzijah obudila šele v trenutku, ko se je formiral še en pojem konca, pojem konca, ki je nastopil z odkritjem cepiv in začetkom njihove distribucije.

252

⁴ Cf. Tadej Troha, »Označevalci pandemije: sorazmernost, eksponentnost, prekuženost«, *Problemi*, 58 (3-4/2020), str. 109–127; »Objektivnost v krizi«, *Filozofski vestnik*, 41 (3/2020), str. 209–224.

Cepljenje je, če smo natančni, kot konec nastopilo že s samim začetkom pandemije. Že prva sekvenciranja genoma⁵ so bila splošno razumljena kot prvi korak odkritja cepiva. S tem so nemudoma sprožila obete, da bo postopek izveden hitro, morda čudno hitro – kar se je kljub široko prisotni konservativni skepsi, ki je pričakovano dinamiko v konkretnem primeru ekstrapolirala iz preteklih izkušenj standardnega razvoja cepiv, kasneje tudi zgodilo. Tako so ob koncu poletja 2020 države že lahko utemeljeno pričakovale, da bodo cepiva za uporabo na voljo že do konca leta – a seveda, to sicer utemeljeno pričakovanje je na drugi strani odprlo teren za ključno napako.

Še pred začetkom dejanske distribucije cepiv, in daleč pred točko, ko je bilo cepivo na voljo vsem njihovim prebivalcem (če države globalnega juga sploh odmislimo), so države in družbe na obzorju že zagledale znanstveno utemeljeni konec – in ta vizija konca je služila kot podporni argument za dokončno opustitev večinoma že prej ne povsem resno zastavljene strategije eliminacije in praktično razrahljanje preventivnih ukrepov. Ker je bil, skratka, konec na obzorju, je že strukturiral sedanost in povišal tolerančni prag širitve okužb med populacijo; drugi val, so verjeli oblastniki in odločevalci, za njimi pa tudi večina prebivalstva, je sicer neizbežen in definitiven (kar, vsaj v tem obsegu, faktično ni bil), a na drugi strani nedvomno zadnji (kar, seveda, prav tako ni bil). Moment optimističnega fatalizma, ki je bil v prvem valu vsaj v večini sveta in v kar največjem delu Evrope še pravočasno blokiran, je v drugem valu našel svoj minimalni pogoj obstoja. Rezultat tega poskusa je bil natančno tak, kot bi ga od iracionalne utajitve nelinearne grožnje lahko pričakovali: če države, ki so opustile strategijo eliminacije in se odločile za strategijo mitigacije, primerjamo s tistimi, ki so tudi v drugem valu vztrajale pri izhodiščni strategiji, lahko ugotovimo, da prve niso bile poražene le pri številu mrtvih (pri kolateralni škodi, na katero so pristale) in ravni BDP (pri smotru, v imenu katerega so strategijo spremenile), temveč tudi po samem kriteriju striktnosti omejevalnih ukrepov, ki so se jim želele izogniti.⁶

⁵ Edward C. Holmes, »Novel 2019 coronavirus genome«, <https://virological.org/t/novel-2019-coronavirus-genome/319> (Zadnji dostop 1. december 2021).

⁶ Olliu-Barton, Miquel et. al., »SARS-CoV-2 elimination, not mitigation, creates best outcomes for health, the economy, and civil liberties«, *The Lancet*, 397 (10291/2021), str. 2234–2236, [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(21\)00978-8/full-text](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(21)00978-8/full-text) (Zadnji dostop: 1. december 2021).

Napačna ideja konca, fantazija že dogodenega konca, iluzija že dosežene sfere konca, ki nas napravi ravnodušne za tveganje, na katerega v prvi fazi nismo želeli pristati, je na ta način proizvedla prvo resno samoproizvedeno katastrofo. Njene dimenzije so bile v različnih državah različne in v veliki meri obratno sorazmerne s posledicami prvega vala; a katastrofa je bila največja v državah, ki se jim je ponudil sistemski način, da splošno populacijo zaslepijo za njene realne razsežnosti: v tovrstnih državah, in med njimi je bila v vrhu tudi Slovenija, je vtis, da javno zdravstvo ni doživelo res polnega zloma, lahko vztrajal le pod pogojem neregistriranega žrtvovanja prebivalcev domov za ostarele, tistih edinih, ki se na prepozno zaprtje družbe niso mogli odzvati z več samoizolacije – ali bolj točno, za katere je samoizolacija po določeni točki pomenila pahnenost v sfero vzporedne, pred pogledom splošne populacije umaknjene družbe, v kateri je pogosto neizbežni okužbi sledil tip zasilne zdravstvene oskrbe, ki ga splošna populacija v bizarnem prividu ohranjene normalnosti ni smela biti deležna. To, Agamben in združba, to so bili *homines sacri* drugega vala – ne produkti pretirane in vsesplošne ostrine ukrepov, ne produkti oblasti, obsedene z redukcijo na golo življenje in »religijo zdravja«,⁷ temveč izmečki nezmožnosti oblasti, da bi to domnevno obsedenost in religijo, ki morda res celo obstaja, vzela resno in se soočila z nujnimi nasledki poskusa njene univerzalne aplikacije, s čimer bi ohranila več življenj, a izgubila svojo religijo.

A če je bila ta katastrofa v pretežni meri še zamaknjeni produkt opustitve dolžnega ravnanja države v času pred eksplicitnim začetkom drugega vala, torej v času, ko je bilo cepivo še anticipirano, pa je cepivo svoj pristni pojem konca – in z njim pristno novo protislovje – proizvedlo v trenutku formalnega začetka distribucije med populacijo. Ko je bilo cepivo tudi materialno že prisotno, so se države morale izogniti pasti, da bi ga spet in še enkrat dojele kot že realizirani konec, kot konec, ki je bistveno v celoti že tu in se mora le še odviti – torej pasti, da obujeni ideji čredne imunosti, ki je bila dopolnjena s pogoji izvedljivosti, ponudimo možnost, da zaživi fantazijo že dogodenega konca in s tem v skladu uravnava tudi implementacijo cepljenja. Države, ki so to spoznale in so se na ravni prakse umestile v tradicijo prve, na Zahodu že opuščene različice ideje konca, so namreč dobro vedele, da se njena osnovna poteza – zahteva, da je konec dosežen *takoj v naslednjem hipu* – lahko ob novem instrumentu udejani le

⁷ Cf. Giorgio Agamben, *Where Are We Now? The Epidemic as Politics*, London, Eris, 2021, EPUB, 21. poglavje.

tako, da država vzpostavi jasno določeno in organizirano vrsto, vrsto naslednjih hipov. Skušati doseči konec *takoj v naslednjem hipu* prvenstveno pomeni odpoved iluziji univerzuma, v katerem v praksi obstaja takojšnji takoj, takoj, ki je lahko dosežen v eni potezi in hkrati za vse; zahteva konca *takoj v naslednjem hipu*, rečeno drugače, je v svojem praktičnem udejanjenju lahko zastavljena le kot *takoj, in sicer v naslednjem hipu, ne kasneje, a tudi ne prej*: in prav to realistično izhodišče, ki v polni meri pripozna omejena trenutna sredstva in s tem nujnost *minimalnega* odloga polne realizacije ukrepa, uspe ontično neizogibno trajanje procesa pretvoriti v ontološki hip, s tem pa v konstruktivno družbeno iluzijo, da se je čas univerzalno in posledično pravično ustavil. Rečeno bolj konkretno: države, ki so ob pojavitvi cepljenja oblikovale jasno določeno in konsistentno vrsto brez preskakovanja in brez izpuščanja posameznikov, ki se v vrsto niso znali postaviti, so uspele nevtralizirati tudi učinke, ki jih je povzročilo ontično nujno čakanje. In, paradokсно, prav tiste države, ki so v cepilni praksi sledile prvi strategiji konca, so lahko v veliki meri v realnost preoblikovale fantazijo druge strategije – in so kot skorajda polno cepljene lahko začele »živeti z virusom«, sistemsko kohabitirati z virusom kot relativno minimalno grožnjo.

Nasprotno so države, ki so v ideji konca ostale razpete med golim takoj in domnevno nebistvenim, a vendarle čudno nedoločenim nekoč, ostale pa brez kategorije naslednjega hipa kot tvorca konstruktivne iluzije suspenza časa, razprle čas neskončnega čakanja – čas, v katerem je lahko zaživelo do skrajnosti intenzivirano in skoraj prisilno, pa čeprav vsebinsko uborno mišljenje pravice posameznika do svobodne izbire o cepljenju.

Temu preskoku posameznikov, ki so krizo sami preživeli in mnogi celo povsem od blizu spremljali njene najhujše posledice, v nekrizno in abstraktno pretehtavanje o prednostih in slabostih cepiva, o pravem in nikoli pravem času, ko bi zanje cepljenje nastopilo kot nujno in neizogibno, se je bilo mogoče izogniti le vnaprej, le s takojšnjo produkcijo in vzdrževanjem samoumevnosti; le ta samoumevnost je bila tista, ki je zmogla prešiti sicer evidentni oksimoron nujnega svobodnega cepljenja. Zamujeni pozivi k solidarnosti, naknadno promoviranje interesa skupnosti nasproti posamezniku, pa tudi vse znanstvena pojasnjevanja so ostali impotentni – a ne preprosto zato, ker je bil posamezniku dan čas, v katerem se je ponovno ovedel svoje individualnosti, temveč zato, ker je tudi v načeloma očitnem odmikanju od interesov organizirane skupnosti sam vse bolj

videl drugo, bolj prepričljivo, bolj avtentično in svobodi bolj primerno različico sklicevanja na skupnost.

Tu puščamo ob strani precej očitno dejstvo, da je prav svojevrstna kolektivistična etika tista, ki prepričanim anticepilcem omogoča vzpostavitev idealne sinteze med svobodo posameznika in interesi skupnosti: ker se anticepilski kolektiv pogledu njegovih pripadnikov kaže kot rezervat stare normalnosti, kot skupnost s pandemijo ali plandemijo neokuženih posameznikov, kot skupnost, skratka, ki si edina še zasluži svoje ime, je tavitološka okoliščina, da se vanjo vključujejo prav skozi izkazovanje lastne svobodne izbire, razumljena kot ultimativni dokaz tako pravilnosti njihove individualne pozicije kot plemenitosti skupnosti, ki to svobodo dopušča in spodbuja; pri čemer je, jasno, prav navezava na naravnost, ki jo uteleša fetiš imunskega sistema kot najbolj pristnega dela njih samih – dela njih samih, ki je imun celo na negativne vplive njihove *lastne* osebnosti, kolikor je ta nenehno podvržena slabim vplivom družbe, medijev, politike in znanosti –, tista, ki to skupnost postavlja na mesto edine legitimne družbene entitete in jo navda z občutkom samozadostnosti.

To skupnost puščamo ob strani – kajti pravi dedič stare fantazije čredne imunosti in celotne idejne konstelacije, ki je to fantazijo navrgla kot objektivni in nikoli povsem resno mišljeni privid možnega adekvatnega odgovora na pandemijo, ki naj bi brez tega, da bi ga zaščitili na njenih mejah, obranil normalnost družbenega telesa, niso obskurantistični kolektivi. Daleč od tega: ta globoko protislovna idejna konstelacija je lahko preživela le v tisti reakcionarni poziciji, ki se pred družbo ni umaknila v samozadostni vzporedni svet, temveč ki terja, da družba v celoti, družba, katere del so tudi ti vzporedni svetovi, ohrani svojo polno integriteto, ne da bi problem, s katerim se sooča, poskusila reševati vsaj s sredstvi, ki so ji na voljo.

256

Nikoli ni odveč opomniti: kljub sklicevanju na idejo naravnega prekuževanja in kljub vsem holističnim asociacijam, ki jih ta prinaša in ki so jih v drugi fazi pandemije odprtih rok pograbil anticepilski kolektiv, je bila ta ideja utajitve kriznosti vdora nepoznanega elementa iz zunanosti že od samega začetka izraz globokega družbenega redukcionizma. In prav to je razlog, da po odkritju cepiva njenih nasledkov ne moremo več iskati v neposrednih odklonih od numerične cepilske večine, temveč v polju, v katerega se je po odkritju cepiva kot ultimativnega sredstva dosege normalnosti lahko umaknil družbeni redukcionizem kot

njen samooklicani ekskluzivni branik. Ta subjekt trdno verjame: vdor iz zunajnosti družbe neposredno ne more narušiti, ne more je niti bistveno spremeniti – kar jo lahko bistveno spremeni, so lahko le družbi notranji pojavi. In njim je, tako kot na začetku pandemije, nujno nameniti osrednjo pozornost.

Nabor avtorjev, ki bi jih na tem mestu lahko navedli, je neskončen; a morda najboljšo utelesitev pravega ideološkega subjekta aktualnega trenutka – privatno cepljenega posameznika, ki je svojo svobodo do necepljenja preobrnil v svobodno odločitev, da njegova svoboda ne bo nastopala v formi *lastne* svobode do necepljenja, ampak bo delegirana na drugega – najdemo v naslednjem izvajanju Andréja Comte-Sponvilla:

Sem za cepiva, ker so dobra za zdravje. In zadržan, kar zadeva covidno potrdilo, ker je slábo za svobodo, za enakost, in celo za bratstvo! Slábo je za svobodo, ker cepljenje z njim postaja skoraj obvezno in ker necepljene oropa nekaterih pravic. Slábo je za enakost, ker je covidno potrdilo očitno diskriminatorno. Ljudem, ki niso prekršili nobenega zakona, naj bi bil prepovedan vstop v gledališča, kina, restavracije, kavarne, vlake, za nekatere celo na delo, zdi se mi šokantno. Zakon iz leta 1990, sprejet v okoliščinah AIDS-a, prepoveduje vsakršno razlikovanje po zdravstvenem statusu. In prav to vzpostavlja covidno potrdilo! Nazadnje je slábo za bratstvo, ker poudarja delitve med Francozi, napetosti, celo tiste znotraj družin [...]. Tega ne potrebujemo! A na drugi strani imate prav, covidno potrdilo je bilo, kot je mogoče pričakovati, učinkovito v potiskanju k cepljenju. Zato sem bolj zadržan, kot ste rekli, kot da bi absolutno nasprotoval temu ukrepu. Vidim pozitivne učinke, kar zadeva zdravje, in negativne učinke, ko gre za svobodo. In presenečen sem nad velikim številom ljudi, ki vidijo zgolj prednosti ali slabosti! V obeh primerih manjka občutek za nianse in kompleksnost!⁸

257

Da bo za tovrstnega subjekta, ki v sicer tako problematičnem in za družbo trojno nevarnem ukrepu vendarle vidi svetlo plat – cinično potiskanje k cepljenju –, kot najbolj grozeča nevarnost nastopila prav slutnja, da utegne država to potiskanje v smer svetlega cilja formalizirati in cepljenje dejansko pretvoriti v obvezno, brž-

⁸ »André Comte-Sponville: 'Le vaccin est bon pour la santé, le passe mauvais pour la liberté', *L'Express*, 3. september 2021, https://www.lexpress.fr/actualite/idees-et-debats/andre-comte-sponville-le-vaccin-est-bon-pour-la-sante-le-passe-sanitaire-mauvais-pour-la-liberte_2157696.html (Zadnji dostop 1. december 2021).

kone govori samo zase. A da bi rešitev, ki je zanj intimno pravilna in družbeno zaželjena, vendarle lahko ohranil kot nujno in absolutno prostovoljno, mora že osnovno situacijo, v katero je cepivo poseglo, videti kot manj problematično, kot je dejansko bila – ali drugače, zanj je nujno, da si kot sprejemljiv zamišlja tudi svet, v katerem cepivo sploh ne obstaja in v katerem moramo pandemično krizo sprejeti v naravnem stanju. In tu se, jasno, tudi Comte-Sponville nalepi na prav tisto izvorno gonilo relativizacije pandemije, s katero je svet spremljal prva poročila iz Wuhana: da je virus, kolikor je sploh nevaren, nevaren *zgolj* za starejše. V maniri priučenega stoika in svojim letom primerno pa mora, jasno, tu napraviti še dodaten korak. Ker je sam sicer (bil) rizičen, je bil rizičen *zgolj* fizično, ogrožen *zgolj* od virusa, ne pa od družbe, ne pa od tiste popačene družbe, kakršna se je oblikovala v odzivu na *zgolj* fizično grožnjo:

Prioriteta prioritet niso najstarejši, temveč mladi in posebej otroci. Rečeno je, da moramo zaščititi najbolj ranljive. A najbolj ranljivi danes, razen v zdravstvenem oziru, so mladi ljudje. Pri mojih letih je moje življenje sklenjeno. Kaj želite, da se mi zgodi? A življenje mojih otrok se mora še skleniti. Kaj je največje tveganje v življenju? Umreti mlad. A kdo je ogrožen, da umre mlad? Z ozirom na to grožnjo so najstarejši neranljivi. [...] Ko rečem »na jok mi gre«: ne morem sprejeti, da kompliciramo življenja mladim ljudem, da bi ohranili zdravje starejših. To se mi zdi noro. To je prvokrat, imam občutek, da je bila vgoja otrok žrtvovana za zdravje njihovih starih staršev. To stežka vidim kot zmago humanizma, temveč kot zmago strahu.⁹

Čeprav bi na tem mestu lahko sledili kritikam njegovih nekoliko zgodnejših izvajanj v Dupuyevi *La catastrophe ou la vie*,¹⁰ v katerih slednji problematizira tudi samo predpostavko, da je faktična, realizirana ogroženost v družbi, kjer se nekateri morajo družiti, nekateri pač ne, distribuirana linearno po starostni lestvici navzdol, pa je morda bolje, da avtorja ohranimo v iskrenosti njegove tihe abstraktne krutosti, ki jo po dveh letih pandemije komaj še zaznamo: prav ta v solze sočutja do najmlajših zakrinkana indiferenca namreč jasno nakazuje, da kot ideološki subjekt ni popolnoma ekspliciran – in da mu moramo, če želimo

⁹ »André Comte-Sponville: 'Le sort des jeunes au temps du Covid-19, j'en pleurerais'«, *France Inter*, 24. september 2021, <https://www.franceinter.fr/vie-quotidienne/andre-comte-sponville-le-sort-des-jeunes-au-temps-du-covid-19-j-en-pleurerais> (Zadnji dostop 1. december 2021).

¹⁰ Jean-Pierre Dupuy, *La catastrophe ou la vie. Pensées par temps de pandémie*, Pariz, Seuil, 2021.

zajeti protislovno strukturo v odzivu na *ta svet*, torej svet, v katerem cepivo obstaja, dodati še en element.

Načelno brezrezervni zagovor cepljenja kot prave izbire in neskončno zagovarjanje svobodne izbire do njegove zavrnitve se v momentih realne krize ne more iziti brez obscenega dopolnila – namreč pomisleka, načeloma zgolj teoretičnega pomisleka, ali ne bi necepljeni kot svobodni subjekti, ki so imeli čas, da prevzamejo odgovornost in se zaščitijo, v določenem momentu morali ugledati realne konsekvence svoje odločitve. Če se je predcepilna triaža v situacijah, ko je postala nujna, morala ravnati po objektivnih kriterijih, ki jih je narekovala narava virusa, pa bi triaža v času po cepljenju morala iznajti druge, strogo znotrajdružbene kriterije. Takole, denimo, je septembra letos razmišljala avtorica komentarja v *Washington Postu*:

Nihče ne bo izpulil ventilatorja iz necepljenega pacienta, da bi oskrbel cepljenega, ki obupno potrebuje zdravljenje, in ne spodbujam k temu. V resničnem svetu bodo te odločitve opravljene v hipnih presojah ob prihodu. Kar trdim, je, da zdravniki ne ravnajo neetično, če pri presojanju tehtnico nagnejo v prid cepljenega – ravnajo racionalno in pravično. Zdravnik z urgence Dan Hanfling je obširno pisal o triaži pri obravnavi, in se strinja: »Če verjameš, da obstaja določena stopnja odgovornosti, ki jo državljani moramo sprejeti drug do drugega, da bi zaščitili našo skupnost, potem bi bilo za to skupino posameznikov, ki so se prostovoljno in iz nelegitimnih razlogov odločili, da se ne cepijo, pošteno, da jih postavimo na konec vrste. Ne da jih vržemo iz vrste, samo prestavimo jih na njen konec,« mi je povedal. »Če si se, konec koncev, prostovoljno odločil, da ne narediš nečesa, kar koristi javnemu dobremu v situaciji nacionalne krize, potem so tu določene posledice.« To je neprijetna razprava. Neodgovorno necepljeni so povzročili, da je postala nujna.¹¹

Izključitev obveznega cepljenja kot pravnega ukrepa, ki obveznost cepljenja posameznika postavi kot koekstenzivno izvajanju cepilne obveznosti države v kriznem epidemiološkem stanju; izključitev opcije, v kateri država posamezniku

¹¹ Ruth Marcus, »Doctors should be allowed to give priority to vaccinated patients when resources are scarce«, *Washington Post*, 3. september 2021, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/09/03/doctors-should-be-allowed-give-priority-vaccinated-patients-when-resources-are-scarce/> (Zadnji dostop 1. december 2021).

obveznost najprej formalizirano naloži, ta pa jo ob grožnji določenih reguliranih sankcij sprejme ali zavrne; izključitev opcije, pri kateri država v svobodo poseže v registru odločitve, ne pa na ravni partikularno vendarle nepredvidljivih posledic napačne odločitve – ta izključitev se je v zahodnih liberalnih družbah, ki so cepljenje v abstrakciji sprejele kot nujen ukrep, lahko izšla le z obscenim dopolnilom sadistične fantazije, v kateri posameznik ni le polno odgovoren za prenašanje posledic svoje svobode, ki mu je družba ni hotela vzeti, temveč je v tej fantazijski konstelaciji kriv tudi za samo izvedbo krute sankcije. In kolikor je ta scenarij fantazijski, kolikor gre za fantazijo, ki ni samo odložena, ampak že v osnovi ni namenjena realizaciji – v realnosti bo triaža vedno potekala po starih kriterijih, in to subjekti fantazije vedo –, je njena funkcija očitna: deluje kot mašilo, ki zakriva osrednje protislovje situacije, v kateri deklarativna želja po vrnitvi v normalnost namesto poskusa maksimalne izrabe obstoječih instrumentov (ki, seveda, terja tudi delni suspenz svobode) kreira scenarije normalizacije permanentne krizne situacije, blodenja v sferi abstraktno že dogodene konca, ki se v realnem ne zmore končati in nas v neskončnost zaposluje s svojimi preostanki.

A če se je za trenutek zdelo, da bodo parcialne pojavitve obveznega cepljenja v nekaterih redkih državah morda vendarle sprožile val, v katerem se bo konec, ki se je začel s prihodom cepiv, tudi sklenil, pa je pojav različice omikron proizvedel nov zasuk. Ob zgolj delno utemeljeni relativizaciji učinka cepljenja je komaj zagnani trend ponovno zamrl – in na velika vrata se je lahko v skorajda čisti obliki vrnila ideja konca, ki stavi na nujnost, celo moralno dolžnost prekuževanja. Kolektivistična etika materialno obveznega naravnega prekuževanja se je v svojem novem zagonu oprla na tri elemente: prvič, na vendarle znaten odstotek cepljenih; drugič, na podatke o relativno blažjem poteku pri okužbi z novo različico; in, tretjič, s promocijo nekega prej manj izpostavljenega epidemiološkega pojma konca, pojma endemije, kjer se pandemija ne konča z izginotjem, temveč s preobrazbo v kontinuirano, družbeno vzdržno in nekrizno variacijo same sebe.

260

Ideja endemije kot pravega, vsaki pandemiji lastnega naravnega konca, ideja, ki je konkretno pandemijo ponovno poskusila reducirati na zgolj partikularni primer pandemije, pa je v svoji konkretni pojavitvi zarisala resnično singularno situacijo, ki jo najbolj zarisuje graf okužb na svetovni ravni. Ob vsej globalni kompleksnosti je vse do pojava omikrona globalno gibanje okužb še izkazovalo relativno regularno gibanje z jasnimi tremi vrhovi – a ravno ko bi se vrh, ki ga

je povzročila različica delta, moral prelomiti navzdol, je omikron v celoti prebil merilo in izskočil iz cikla. Tovrstna anomalija v sistemu se morda res lahko konča tako, kot si želijo optimistični zagovorniki klasične endemizacije, ki jo bo doseglo sproščeno naravno prekuževanje in dokuževanje – a težko se je izogniti čisto prvi asociaciji, ki jo sproža povsem površen pogled na graf, asociaciji, ki se ji stežka izognemo, če smo le minimalno seznanjen z grafi iz klimatologije, asociaciji s signalom antropocena.

Je mogoče, da pandemija covid-19, sprožena kot zoonoza, ni le produkt antropocena – temveč da smo v dveh letih njenega trajanja proizvedli tudi povsem nov tip pandemije, lasten antropocenu? Je res mogoče izključiti možnost, da ima za nekaj stopenj bolj kompleksen ter popolnoma destabiliziran in protisloven družbeni (a v antropocenu ne več *zgolj* družbeni) sistem v sebi potencial, da preoblikuje tudi samo pandemijo, jo preobrazi v tvorbo, ki je v nekem povsem drugem smislu kot vse prejšnje gnana sama iz sebe? Je glede na to, da smo v poteku pandemije šele z zamikom proizvedli vse tiste težave, ki smo se jim v imenu ohranitve normalnosti najprej želeli izogniti in s katero smo argumentirali popuščanje pri soočanju s pandemijo, res mogoče izključiti možnost novih povratnih zank, ko bi oslABLJENA zmožnost družbe, da se pred virusom še kdaj odloči braniti, virusu odprla nove terene, na katerih se še ni znašel, a utegne tam najti nove načine, da se iznajde? Se ni nefunkcioniranje družbe, problemi z okužbami v kritičnih dejavnostih, ki smo ga napovedovali v zgodnjih fazah, zgodilo šele v zaenkrat zadnji fazi, šele potem, ko že nismo uspeli ne lokalno ne globalno implementirati rešitev, ki so nam bile na voljo? Nismo prav s presežnim trajanjem pandemije šele proizvedli tisto, česar smo se najbolj bali v prvi fazi in kar je mnoge gnalo k relativizaciji covida – namreč nepovratne učinke pandemije na zdravljenje preostalih bolezni in pravočasnost diagnostike? Nismo, navsezadnje, skozi trajanje pandemije proizvedli novih rizičnih skupin – covidnih bolnikov, ki so zaradi posledic bolezni prešli v kategorijo rizičnih posameznikov, rizičnih tako za novo okužbo s covidom kot za vse preostale bolezni? Smo res lahko prepričani, da se bo situacija, ki bi jo lahko končali v naslednjem hipu, pa smo se pretvarjali, da se je končala že z začetkom, končala v skladu z našim imperativom, da se konča? Ali pa je, nasprotno, bolj verjetno, da bo to, vse to in še več, odslej tisto, čemur bomo rekli, govorili pandemija – in ki bo, če kaj, na koncu redefinirala tudi pojem endemije in jo preobrazila v endemijo pandemije?

Literatura

- »André Comte-Sponville: 'Le vaccin est bon pour la santé, le passe mauvais pour la liberté', *L'Express*, 3. september 2021, https://www.lexpress.fr/actualite/idees-et-debats/andre-comte-sponville-le-vaccin-est-bon-pour-la-sante-le-passe-sanitaire-mauvais-pour-la-liberte_2157696.html.
- »André Comte-Sponville: 'Le sort des jeunes au temps du Covid-19, j'en pleurerais', *France Inter*, 24. september 2021, <https://www.franceinter.fr/vie-quotidienne/andre-comte-sponville-le-sort-des-jeunes-au-temps-du-covid-19-j-en-pleurerais>.
- Agamben, Giorgio, *Where Are We Now? The Epidemic as Politics*, London, Eris, 2021, EPUB.
- Angus, Ian, *Facing the Anthropocene*, New York, Monthly Review Press, 2016.
- Dupuy, Jean-Pierre, *La catastrophe ou la vie. Pensées par temps de pandémie*, Pariz, Seuil, 2021.
- Holmes, Edward C., »Novel 2019 coronavirus genome«, <https://virological.org/t/novel-2019-coronavirus-genome/319>.
- Marcus, Ruth, »Doctors should be allowed to give priority to vaccinated patients when resources are scarce«, *Washington Post*, 3. september 2021, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/09/03/doctors-should-be-allowed-give-priority-vaccinated-patients-when-resources-are-scarce/>.
- Oliu-Barton, Miquel et. al., »SARS-CoV-2 elimination, not mitigation, creates best outcomes for health, the economy, and civil liberties«, *The Lancet*, 397 (10291/2021), str. 2234–2236, [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(21\)00978-8/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(21)00978-8/fulltext).
- Rockström, Johan et al., »A safe operating space for humanity«, *Nature*, 461 (2009), str. 472–475, <https://www.nature.com/articles/461472a>.
- Titheradge, Noel, Kirkland, Faye, »Coronavirus: Did 'herd immunity' change the course of the outbreak?«, *BBC*, 20. julij 2020, <https://www.bbc.com/news/uk-53433824>.
- Troha, Tadej, »Označevalci pandemije: sorazmernost, eksponentnost, prekuženost«, *Problemi*, 58 (3-4/2020), str. 109–127.
- Troha, Tadej, »Objektivnost v krizi«, *Filozofski vestnik*, 41 (3/2020), str. 209–224, DOI: 10.3986/FV.41.3.06.